

VAN DE GREET HOFMANS-AFFAIRE TOT MARGARITA-GATE

DE MEDIACONSTRUCTIE VAN SCHANDALEN ROND HET KONINGSHUIS

Mediaschandalen

Media maken schandalen. Sinds de opkomst van grootschalige media in de negentiende eeuw is het duidelijk aan het licht getreden dat de media-industrie een eigen dynamiek kent bij het vertellen van verhalen over de dagelijkse werkelijkheid in de openbare sfeer. In die tijd ontstond voor het eerst een debat over de autonome dynamiek binnen delen van de media-industrie – de zogenaamde populaire of massapers – die van het construeren van schandalen en affaires een bestaan schenen te maken. In de Verenigde Staten werd gesproken van *yellow journalism*, met een verwijzing naar de populaire kranten van Joseph Pulitzer waarin een geelgekleurde stripfiguur de toon bepaalde. In Frankrijk en Duitsland sprak men eerder van *boulevardpers*, een aanduiding van de plek waar de schandaalkranten op grote schaal aan de man werden gebracht. In Engeland is de formaataanduiding van de desbetreffende kranten een stijlaanduiding geworden: *tabloid*.

Deze populaire kranten hadden een heel herkenbaar karakter. Ze bleven simpel en conflictrijk nieuws rond bekende personen buiten proporties op en brachten dat nieuws in vervolgh verhalen die bij voorkeur leidden tot onthullingen van maatschappelijke of politieke misstanden zoals corruptie, machtsmisbruik en fraude. Onthullingen in de persoonlijke levenssfeer van bekende mensen (uit de werelden van politiek, sport en amusement), zoals overspel, scheiding of ruzie waren ook nieuwswaardig. Populaire kranten hadden letterlijk het vermogen om een reeks van gebeurtenissen tot ‘een schandaal’ uit te roepen. Mede daarom stonden ze in de Nederlandse perscultuur lange tijd in een kwaad daglicht. Ze waren synoniem aan onfatsoenlijk, onbeheerst en onverantwoordelijk journalistiek gedrag. *Tabloid*-media cultiveerden sensatie en exploiteerden op commerciële gronden de laagste gevoelens van de massa.

Het wakker maken en exploiteren van de gemak- en sensatiezucht van de lezer was in de Nederlandse perscultuur misschien wel het grootste bezwaar,

want het maakte de journalistiek met zijn hoge taak- en plichtsbef tot slaaf van het publiek. De bekende journalist H.J.A. Hofland signaleerde in 1964 dat de gemakzucht van de lezer steeds meer de inhoud van ook de serieuze media in Nederland aan het bepalen was. Hofland herleidde dat tot 'de emancipatie van het particuliere belang van de burger', iets dat na 1980 'individualisering' zou gaan heten. Die ontwikkeling kon volgens hem alleen maar leiden tot een schandaalpers:

'Elke schandaalkrant stelt zich op het standpunt van de mishandelde rechtschappene, van de man die gelijk heeft maar (en daarom) miskend wordt. Een schandaalpers is dus moralistisch, voortdurend achter de schermen op zoek naar ongerechtigheden, om deze in naam van "juiste beginselen" en "een normale gang van zaken" te onthullen. De straf die de schandaalpers voor het abnormale uitdeelt, is de onthulling: verdiende loon voor degene die te slim, te rijk, te brutaal is of in het algemeen te gemakkelijk met de tien geboden omspringt (...). De schandaalpers loert op iedereen die veel geld verdient, talent of macht heeft, zich opvallend gedraagt, kortom buitengewoon is.'¹

Hofland schreef dat nog op met een impliciete veroordeling van deze schandaalpersmoraal, maar de afgelopen decennia is die negatieve waardering aanzienlijk gekenterd naar een positieve waardering. De culturele wetenschappen zien sinds de jaren tachtig de massapers juist als succesvolle vertolkers van populaire cultuur. De schandaalmedia zijn dan niet amoreel, wispelturig en per definitie onfatsoenlijk, maar representeren in de openbare sfeer een heersende moraliteit of een populaire identiteit. Door publiekelijk personen af te rekenen op hun gedrag versterken dergelijke populaire media het morele besef van goed en fout.² De schandaalpers heeft daarmee dus ook betekenis voor een culturele praktijk zoals de journalistiek, want uit die moraliteit volgt veelal een specifieke opvatting over journalistiek gedrag en methoden. De schandaalpers ziet geen bezwaar tegen het indringen in de privacy van mensen in publieke functies, maar ziet het juist als haar taak om namens het publiek de grens tussen privé en publiek te slechten. Ze vergaart daarom ook op andere – meer assertieve, minder ethische beperkte – wijze informatie, maakt ruimer gebruik van oncontroleerbare speculaties en geruchten en beschrijft affaires in een totaal andere inkadering dan de media die met termen worden aangeduid als 'serieus', 'kader' of 'kwaliteit'.³ Het handelen van personen is de kern van de berichtgeving van de schandaalpers. Dat handelen wordt meer als een aaneenrijging van incidenten gepresenteerd dan als passend in een politiek of maatschappelijk kader. De vertelvorm kent veel meer dramatische en emotionele kenmerken, die niet voor niets worden gekarakteriseerd als 'soap'.

Het is een belangwekkende vraag welke invloed de schandaalpers heeft op de journalistieke behandeling van politieke of maatschappelijke kwesties. De omgang van media met de monarchie levert wat dit betreft een fraaie casus

omdat de monarchie zowel politieke als particuliere aspecten in zich draagt. In de landen waar een monarchie een staatsrechtelijke functie bleef houden is dit instituut dan ook een dankbaar onderwerp geworden voor de sensatiegerichte media die te pas en te onpas schandalen probeerden te construeren om de oplages te verhogen. Dat proces is in Nederland pas relatief laat op gang gekomen. Nieuws en nieuwtjes over het Oranjehuis behoorden al vroeg tot het palet van de moderne pers. In het bijzonder rondom feestelijke hoogtepunten zoals verjaardagen, jubilea, huwelijken, geboortes en inhuldigingen pakte de pers fors uit met feestelijke bijlagen, die niet zelden later ook nog eens in aparte, riant geïllustreerde boekjes werden uitgegeven. Het waren journalistieke producten waarin zelden of nooit een wanklank was te bespeuren, want aan het temperen van de nationale feestvreugde wilde niemand zich bezondigen, en bovendien bedierf het de verkoopcijfers. Dus ondanks het feit dat er bijvoorbeeld meer dan geruchten bestonden over het slechte huwelijk van Wilhelmina en Hendrik en het gat in de hand van Hendrik, kwam daarover tot aan de jaren zestig weinig tot niets in de openbaarheid.⁴

Dat was totaal anders omtrent de wisseling van de twintigste en eenentwintigste eeuw. Rond het Oranjehuis werden kwesties gesponnen om personen zoals Mabel Wisse Smit, Maximá Zorreguieta en Margarita van Bourbon Parma. Het totale mediaveld, inclusief kwaliteitsmedia, leek bij dergelijke schandalen gevangen door een behoefte om in de berichtenstroom mee te gaan, de grenzen te verleggen en het naadje van de kous te weten over zaken die voornamelijk in de privésfeer van het koningshuis of daarmee verwante personen lagen. In algemene zin werden dergelijke nieuwsprocessen wel aangeduid als mediahypes. De mediatheoreticus Vasterman kenschetste de repeterende patronen in een uiterst dynamisch mediaveld als periodes van hyperventilerende opwindning over een enkel onderwerp, dat meestal betrekking had op bedreigingen van gezondheid, welvaart, veiligheid of moraal en dat heftige en emotionele, morele en politieke reacties in de samenleving loswoelde. Als verklaringsgrond voor deze mediahypes wees Vasterman 'zichzelf versterkende processen bij de nieuwsproductie' aan. Na de spectaculaire introductie van een gebeurtenis in het nieuws vertoonden journalisten een combinatie van kudgedrag en onderscheidingsdrang. Niemand wilde bij de groep achterblijven, zodat het onderwerp steeds vaker en intenser door steeds meer journalisten werd belicht. Maar iedere journalist wilde daarbij ook origineel zijn. Men was dus steeds op zoek naar een unieke invalshoek voor zijn of haar verhaal over het onderwerp. Vooral de jonge generatie journalisten probeerde daarbij voortdurend grenzen te verleggen en ouderwetse afspraken over beperkingen in het nieuws te doorbreken.⁵

Als een ijkpunt in een ontwikkeling naar deze meer agressieve en persoonlijke benadering in relatie tot de monarchie wordt doorgaans de affaire over de vermeende invloed van gebedsgenezeres Greet Hofmans op het hof in Soestdijk genoemd. De zwijgzaamheid van de pers in de jaren vijftig maakte dat

*Greet Hofmans was het zinnebeeld van onrust aan het hof. Zij had daar echter een bescheiden rol in.
Bron: Huub Wijffes, Journalistiek in Nederland 1850-2000, Amsterdam 2004, p. 310*

deze affaire pas achteraf – vanaf de jaren zeventig – tot een echt schandaal werd gemaakt. Dat leidde tot een fundamenteel andere benadering van de monarchie door de Nederlandse journalistiek, waarbij de methoden en moraliteit van de schandaalpers duidelijk aan invloed hebben gewonnen.⁶ Een blik op de rol van media in affaires rond de monarchie in twee periodes zal dat uitwijzen. Waar de Hofmans-affaire een schandaalconstructie achteraf kende, zo is de affaire rond prinses Margarita en haar man Edwin de Roy van Zuydewijn het prototype van een schandaal dat door proactieve en assertieve media in het leven werd geroepen en gehouden.

De Hofmans-affaire was geen schandaal

Over de gelegenhedsjournalistiek rond het Oranjehuis (bij geboorte, huwelijk, overlijden, en dergelijke) bestonden in de jaren vijftig vaste afspraken met de georganiseerde pers. Die beoogden een tijdige, feitelijk juiste, informatieverstrekking voor de pers te regelen. Het hof bedong in ruil daarvoor een garantie voor privacy-eerbiediging van de vorstelijke personen. De afspraken betroffen doorgaans zaken zoals de beschikbaarheid van foto's of fotolocaties en het verstrekken van communiqués. In juli 1949 maakten de hoofdredacteuren aangesloten bij de Federatie van Nederlandse Journalisten (FNJ) bijvoorbeeld een

afpraak over het maken van foto's en radioreportages van de vakanties van het koninklijk huis. Voortaan zou elk verzoek om dergelijke producten te mogen maken lopen via de Rijksvoorlichtingsdienst (rvd). De hoofdredacteuren vonden tegemoetkoming aan de wensen van de koningin 'een normale eis van journalistiek fatsoen' en zegden toe dat alle hofberichten die niet van de rvd afkomstig waren (en dat betrof alle zaken over het privéleven van de leden van het koninklijk huis) eerst 'op juistheid en opportuniteit' getest zouden worden door het Kabinet der Koningin.⁷

Opmerkelijk was dat de Buitenlandse Persvereniging (BPV) – een vereniging van correspondenten die Nederland als standplaats hadden – niet erg gelukkig was met deze voor hen vreemde beperkingen. In Engeland en Duitsland was het de gewoonste zaak van de wereld om over privéaangelegenheden van bekende mensen te berichten. Door de afspraken van de FNJ met de rvd begon bij de buitenlandse journalisten dan ook de indruk te ontstaan dat er in Nederland een beperkte persvrijheid zou bestaan. In januari 1956 bevestigde een rapport van het Internationale Press Institute (IPI) uit Zürich die opvatting. In het rapport werd Nederland gekenschetst als een land waarin de overheid via de beroepsorganisaties inbreuk wist te maken op de persvrijheid, onder meer door de restricties voor de buitenlandse pers inzake het koninklijk huis.⁸

Nu waren die conclusies wel heel erg eenzijdig gebaseerd op oppervlakkige waarnemingen. Maar dat kon de indruk toch niet wegnemen dat de Nederlandse hoofdredacteuren wel erg ver gingen in het scheppen van een klimaat waarin een beroep op de journalistieke verantwoordelijkheid werd gedaan. Dat kwam het meest helder naar voren toen begin 1956 geruchten naar buiten kwamen over een mogelijke huwelijks crisis op Soestdijk. De aandacht fixeerde zich op de mogelijke invloed op de koningin van een godsdienstig geïnspireerde vrouw met vermeend genezende gaven, Greet Hofmans.⁹ Hofmans was eind jaren veertig ten paleize verschenen om iets te doen aan de kwalen van prinses Marijke. Maar het gedachtegoed van Hofmans viel ook in een vruchtbare bodem bij koningin Juliana, die een sterke interesse voor godsdienstige en esoterisch-morele inspiratie had geërfd van haar moeder. Iets daarvan kwam naar buiten toen Juliana tijdens een staatsbezoek aan de vs in april 1952 zeventien redevoeringen hield die uitmunten in idealistische beschouwingen over de menselijke wilskracht die, mits religieus of bovenzinnelijk geïnspireerd, weerstand kon bieden tegen de grote oorlogsdreigingen van de tijd.

Met die redevoeringen was Juliana feitelijk haar tijd ver vooruit, maar in het koudeoorlogsklimaat van bewapening en anticommunistische coalities vielen ze niet overal even goed. Voorafgaand aan de reis ontstond een hoogoplopend conflict tussen Juliana en de minister van Buitenlandse Zaken D.U. Stikker, die voor sommige teksten geen verantwoording wenste te dragen. Stikker sprak zelfs van 'hoogdravende onzin', terwijl Juliana weigerde teksten uit te spreken, zoals ze zelf zei, 'in de trant van *Het bier is weer best*'. Dat hielp niet veel om een oplossing te vinden want Stikker was oud-directievoorzitter van Heinekens

Bierbrouwerij, de firma die deze reclameslogan met enorm succes gebruikte. Slechts door uiterst omzichtig optreden van premier Drees kon het gezelschap zonder slaande ruzie naar de vs vertrekken.¹⁰

De reis werd een doorslaand succes; Juliana was letterlijk als een vorst ontvangen en voor haar redevoeringen was vriendelijk en vreugdevol geapplaudisseerd. Maar in *Het Parool* vroeg Frans Goedhart zich verbaasd af of de redevoeringen wel altijd het regeringsbeleid weerspiegelden, dat immers gebaseerd was op een spijkerhard concreet militair antwoord op de Sovjet-Russische dreiging. 'Hooft men in Den Haag nu ook al stemmen en wordt men misschien ook geplaagd door visioenen?', vroeg de krant zich af.¹¹ Maar alle andere kranten negeerden de mogelijke politieke implicaties van dit nieuws. Dat de koningin zeer persoonlijke en idealistische redevoeringen hield was niet bijzonder want dat deed ze met kerstmis ook altijd en dat werd gezien als een noodzakelijk geestelijk bijtanken, ontdaan van elke concreet politieke implicatie. Want staatsrechtelijk was het nu eenmaal zo dat alles wat de koningin in het openbaar zei werd gedekt door de ministeriële verantwoordelijkheid, of de ministers het nu leuk vonden of niet. Alleen Goedhart was op de gedachte gekomen dat via publicaties over de redevoeringen het kabinet onder druk gezet kon worden, maar omdat niemand hem navolgde smoorde zijn mening in het journalistieke moeras.

Over het hof was voor kranten dus niet veel meer te melden dan zaken waaromheen altijd een verdachte reuk van sensatie hing. Het meeste was immers gebaseerd op geruchten, roddels en uiterst subjectieve waarnemingen en het betrof zaken die tot het privéleven van de koningin werden gerekend. Dat vond men doorgaans geen groot nieuws, hooguit leuk voor sommige lezers. En de pers had groot begrip voor de bezwaren tegen inbreuken op de privacy die de koningin voelde.¹² Dat gold overigens ook voor de buitenlandse pers, want ook daar was het pacifisme van Juliana opgevallen. Daniel Schorr, een journalist die in Nederland werkte voor de *Christian Science Monitor*, CBS, *Life* en de *New York Times*, was op grond van het commentaar van Goedhart gaan onderzoeken wat er waar was van de beweringen over een gebedsgenezeres. Medio 1952 had hij een uitvoerig en goed gedocumenteerd artikel over deze kwestie kant en klaar. Slechts door een persoonlijk appèl van de Nederlandse regering op Schorr besloot die het artikel niet aan *Life* aan te bieden 'omdat het artikel de Majesteit zeer veel verdriet zou doen en bij het Nederlandse volk verwarring en ontsteltenis zou verwekken'.¹³

Net zoals Schorr was de Nederlandse pers in deze tijd zeker niet blind voor de problemen die aan het hof waren ontstaan door de verwijdering tussen Bernhard en Juliana. De echtelieden woonden in aparte vleugels van het paleis en ruzieden over van alles en nog wat. Juliana bezocht sinds 1951 conferenties op het Oude Loo waar ze met gelijkgestemden de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens voor de wereldvrede besprak. Daar kwam ook Greet Hofmans maar de esotericus J.W. Kaiser was de grote inspirator.¹⁴ Bernhard ontmoette

sinds 1954 liever de grote mannen uit het internationale bedrijfsleven in de Bilderberg-conferenties om te praten over de harde werkelijkheid van de internationale politiek en de noodzaak van bewapening. In dit grote mentaliteitsverschil tussen de idealiste Juliana en de realist Bernhard lag de wortel van de Soestdijk-affaire. In de zomer van 1955 meldde Bernhard aan premier Drees dat een scheiding aanstaande was en de regering kon weinig anders doen dan alles op alles zetten om dat te voorkomen.¹⁵

Daarbij hoorde in de geest van de jaren vijftig ook automatisch het vermijden van een publiek debat. Omdat de pers zich verantwoordelijk voelde voor de stabiliteit van het land en de privé-zaken van het hof graag privé-zaken wilde laten, was dat niet moeilijk. Rvd-chef Lammers schreef begin mei 1956 weliswaar dat 'mij uit gesprekken met hoofdredacteurs gebleken is dat de achtergronden algemeen bekend zijn', maar dat alle kranten zichzelf vrijwillig beperkten.¹⁶ Zelfs zozeer dat het prins Bernhard, die de situatie onhoudbaar vond, verleidde tot het verstrekken van gedetailleerde inlichtingen aan bevriende journalisten in het buitenland. Via zijn vriend Sefton Delmer van de sensatiekrant *Daily Express* kwam het nieuws terecht bij de Duitse journalist Claus Jacobi van het weekblad *Der Spiegel*.

Op 23 mei 1956, een kleine maand voor de verkiezingen in Nederland zouden plaatsvinden, sprak minister van Buitenlandse Zaken J.W. Beyen met Jacobi. Die kondigde aan dat *Der Spiegel* op 13 juni een verhaal zou publiceren rond de crisis op Soestdijk. Volgens Jacobi was Hofmans een 'Raspoetin', een heks die de koningin had gehypnotiseerd en via slinkse wegen probeerde de Nederlandse politiek onder haar invloed te krijgen. Dat was een romantische maar, naar later bleek, feitelijk volstrekt onjuiste beeldspraak. Want nu leek het alsof Hofmans doelbewust uit was op macht en dat was ver bezijden de waarheid.¹⁷ Juist was wel de bewering dat Hofmans' optreden geleidelijk een wig had gedreven tussen de echtelieden op Soestdijk. Maar Bernhard had in zijn gesprekken met Delmer de nadruk gelegd op Hofmans omdat hij uitstekend op de hoogte was van de enorme voorkeur van de Engelse sensatiekranten voor 'het gewoon-menselijke in de verslagen'.¹⁸ Die journalistieke zwakte had Bernhard nu uitstekend gebruikt want in de latere journalistieke verwerking van de Soestdijk-affaire werd het Jacobi-beeld over de kwade heks Hofmans tamelijk kritiekloos overgenomen als de zaak waar het eigenlijk om draaide.

Het artikel van Jacobi plaatste de regering voor grote problemen. Op 8 juni riep minister Beyen daarom de FNV-sectie hoofdredacteurs voor overleg naar Den Haag om de koningin tegen 'onrechtvaardige aanvallen' te beschermen. Hij had weinig moeite nodig om hen ervan te overtuigen dat het beter zou zijn als tot aan de verkiezingen (op 13 juni) niets over deze kwestie gepubliceerd zou worden. Op nadrukkelijke vragen van *Parool*-hoofdredacteur P.J. Koets over de politieke invloed van Hofmans, verzekerde Beyen dat daarvan geen sprake was. Ook premier Drees had geen enkele moeite twee dagen later met de hoofdredacteurs af te spreken dat de Nederlandse pers tot na de verkiezingen op

Sefton Delmer.

Bron: www.psywar.org/psywar/images/delmero2.jpg

13 juni geen aandacht zou schenken aan de eventuele onthullingen in de Duitse pers. De sectie hoofdredacteuren drong er bij alle collega's op aan 'een zelfde gedragslijn te volgen'. De heren wensten de stembusstrijd niet te vertroebelen. Bovendien verachtte men sensationele verhalen die alleen op speculaties en geruchten waren gebaseerd, die over het privéleven van bekende mensen handelden en die door de betrokkenen en de bevoegde autoriteiten met de grootst mogelijk klem werden ontkend. Dat was een kwestie van verantwoordelijkheid en fatsoen. Het bestuur van de FNJ schreef dan ook verontwaardigd aan de International Federation of Journalists en de zusterorganisaties in Frankrijk (SNJ), Duitsland (DJV) en Engeland (NUJ) dat ze niemand het recht wilde betwisten over deze kwestie te publiceren, maar dat zoiets wel moest gebeuren met inachtneming van een internationaal erkende standaard van betrouwbaarheid en 'public decency', zeker waar het ging om het privéleven van het staats-hoofd.¹⁹

Daags na de *Spiegel*-publicatie, terwijl de buitenlandse pers dus al uitgebreid over de zaak had geschreven, lichtte de Nederlandse pers het publiek in.²⁰ 'Althans het werd iets voorgebrabbeld', aldus Hoffand. Want wat er te lezen was kan worden samengevat als 'een oorverdovende demonstratie van trouw aan het koningshuis'.²¹ Dat mag zo zijn, maar alle kranten schreven wel degelijk over de kern van de bewering van *Der Spiegel*, namelijk dat door de invloed van mejuffrouw Hofmans (zoals alle kranten haar respectvol noemden) er een constitutionele crisis kon uitbreken en dat er plannen werden gesmeed om Juliana tot troonsafstand te dwingen. Alle commentaren erkenden de interne hoffricities over de rol van Hofmans, maar ontkenden ten stelligste dat er constitutionele consequenties zouden kunnen volgen. En allen uitten met verkrampde ver-

betenheid hun verontwaardiging over de buitenlandse Raspoetinverhalen waarin waarheid en gerucht volledig door elkaar waren gehaald.

Er waren echter ook wakkere journalisten. H.A. Lunshof was voor *Elseviers Weekblad* bijvoorbeeld op zoek gegaan naar de bron van alle speculatie. In het nummer van 23 juni, dat opende met een tekening over de volledige voorpagina van een gelukkig Oranje-gezin op Soestdijk (kop: 'Het Nederlandse volk achter de troon') schreef Lunshof twee reportages over de wereld van J.W. Kaiser en mj. Greet Hofmans. Lunshof liet beide hoofdrolspelers uitvoerig aan het woord, maar kon weinig verontrustends vinden. Hofmans sprak over de 'opdracht' die ze in 1946 uit het bovenzinnelijke had gekregen en die haar gebod hulpvaardig te zijn bij ziekte en menselijke nood. 'Ik draag met een bepaalde formule de moeilijkheden van anderen op en krijg antwoord. Dit is mijn geheim', aldus Hofmans die haar inspiratie uit het niet nader aangeduide 'Hogere' haalde. Over het hof wilde ze niets kwijt (daarin zou ze tot haar dood in 1966 blijven volharden), behalve de cryptische bewering dat 'het beter is geregeerd te worden door degenen, die godsvertrouwen hebben en die Hem als Hogere Macht erkennen dan door diegenen, die dit niet bezitten.'²²

Maar wat was er nu allemaal feitelijk aangetoond? Jacobi van *Der Spiegel* had zijn verhaal wel degelijk onderbouwd met controleerbare feiten, maar hij speculeerde ook met beweringen die uit anonieme bron kwamen. Met een beroep op de journalistieke erecoode heeft hij die bron nooit onthuld, ook niet toen het veel later steeds duidelijker werd dat het prins Bernhard en Sefton Delmer waren geweest.²³ Zijn zwijgzaamheid maakte het zijn tegenstanders in 1956 gemakkelijk te spreken over speculatieve sensatiezoekerij. Hij werd dan ook overladen met kritiek van de Nederlandse pers, waarbij niet vergeten werd te appelleren aan de nog sterk levende anti-Duitse sentimenten. Premier Drees hield op 15 juni zelfs een aparte persconferentie voor de leden van de BPV om de vloed aan publicaties in met name de Engelse boulevardpers nog enigszins te kunnen sturen. Hij bevestigde datgene wat later ook waar bleek te zijn: er komt geen scheiding en er komt geen aftreden. Maar zekerheid daarover had Drees in die dagen natuurlijk ook niet.

De Waarheid viel, zoals gewoonlijk in deze tijd, als enige Nederlandse blad uit de toon. 'De hofaffaire is voor ons belangrijk niet om het schandaal, maar om de klikken die er achter zitten en door deze Amerikaanse heren reeds vroegtijdig te ontmaskeren steken wij een spaak in het wiel', schreef een *Waarheid*-redacteur aan zijn collega Wim Klinkenberg.²⁴ En dus nam het communistische dagblad grote delen van het *Spiegel*-artikel op. Klinkenberg schreef vervolgens vele speculatieve artikelen over de machinaties aan en rond het hof. Hij zag vooral veel Amerikaanse pogingen om de macht van prins Bernhard te vergroten door Juliana ten val te brengen en Beatrix op de troon te verheffen. Voorts zag hij een reeks tegenacties om dat allemaal te voorkomen, uitgevoerd door een klik van hofdigitarissen en gesteund door *De Telegraaf*.²⁵ Deze complottheorie zou de latere beeldvorming rond de Soestdijk-affaire gaan domineren, want ze wordt

ook kritiekloos overgenomen in het werk van Hofland en een aantal andere journalistieke beschouwers na hem. Waar was dat op gebaseerd?

De Waarheid en later ook Hofland zagen in ir. I.G. van Maasdijk de kwade genius. Hij was president-commissaris van *De Telegraaf*, kamerheer in buitengewone dienst van de koningin en bevriend met de particulier secretaris van Juliana, baron Van Heeckeren van Molencaten. Hij zou ook de man zijn geweest die in een door het Juliana-gezinde deel van het hof gearrangeerde ontmoeting begin oktober de journalist van de Britse *Sunday Pictorial* Victor Sims ervan op de hoogte had gesteld dat er een samenzwering tegen Juliana op touw was gezet met als doel Beatrix op de troon te zetten.²⁶ Van Maasdijk ontkende later met klem zoiets gezegd te hebben, maar de autorit met Sims had wel degelijk plaats gevonden, want *Parool*-verslaggever Friso Endt had achter Van Maasdijs auto aan gereden. Hetgeen er overigens nogmaals op wijst dat niet de hele Nederlandse journalistieke goegemeente braaf achter het bureau zat af te wachten totdat het volgende communiqué van de RVD zou verschijnen. En uit het feit dat veel kranten de vermeende uitspraken van Van Maasdijk breed uitmaten, er expliciet bij zeggend 'dat er nu eindelijk eens een duidelijke bronvermelding was te geven', blijkt dat ze nu ook wel eens het naadje van de kous wilden weten.²⁷

Dat kwam natuurlijk ook omdat de regering op 29 juni een wijs driemanschap aan het werk had gezet om te kijken naar de 'wijze waarop men in den vreemde het toelaatbaar heeft geoordeeld in het openbaar ons gezinsleven en de verhoudingen in onze naaste omgeving te belichten'. Volgens Juliana en Bernhard was dat 'grievend en teleurstellend' geweest. De Nederlandse pers besteedde intussen meer aandacht aan de werkelijk belangrijke zaken in het leven, zoals de kabinetsformatie (die zeer moeizaam zou verlopen en vier maanden zou duren), de opstand van Poolse arbeiders tegen de communistische onderdrukkers in Poznan, het besluit van de Egyptische president Nasser om het Suez-kanaal te nationaliseren en het vergaan van het cruiseschip *Andrea Doria*.

Het rapport van het driemanschap Gerbrandy, Beel en Tjarda van Starckenborch Stachower was klaar op 24 augustus. Wat ervan bekend werd gemaakt was de 'dankbare' verklaring van Juliana en Bernhard dat het rapport hen geholpen had de moeilijkheden te overwinnen. Maar niet alle moeilijkheden waren overwonnen, want Juliana weigerde nog steeds minister Beyen van Buitenlandse Zaken onder ogen te komen omdat ze vond dat hij in juni partij tegen haar gekozen had.²⁸ Er was een tweede driemanschap onder leiding van de jurist J.A. van Hamel voor nodig om de rust op Soestdijk terug te brengen. Pikant detail was dat Van Hamel tevens voorzitter was van de tuchtraad van de FNJ, een commissie die de bevoegdheid had om journalistiek gedrag te beoordelen en te corrigeren.²⁹

Dit nieuwe driemanschap deed zijn werk volledig achter de schermen. De publiciteit ging vooral over het eerste driemanschap. In september en oktober bleef het in de buitenlandse pers gonzen van de geruchten over een huwelijks-

crisis en de Nederlandse pers citeerde daar uitvoerig uit. De kwestie verliep nadat op 24 en 25 oktober bij de algemene beschouwingen in de Tweede Kamer tevredenheid was uitgesproken over de aanpak van de kwestie door Drees, die de dag tevoren nog eens nadrukkelijk op een persconferentie die live via de televisie en beide radiozenders werd uitgezonden, had gezegd dat de affaire was opgelost.

Buiten de publiciteit bleef dus de oplossing die Van Hamel uiteindelijk voorstelde. De Hofmans-aanhangers op Soestdijk (ir. Van Maasdijk en baron Van Heeckeren van Molecaten) zouden van het toneel verdwijnen en er zou een publiciteitsfunctionaris aan het hof komen om de berichtgeving aan de pers te stroomlijnen en te verbeteren. Hoe deze functionaris zich zou verhouden tot de RVD bleef overigens tot aan de affaire rond het huwelijk van prinses Irene in 1964 onopgelost. Daarna zou alle publiciteit rond het koningshuis – ook waar het ging om privékwesities – lopen via de RVD.

In de pers zou de affaire na de hernieuwde aandacht voor de kwestie door Hofland en Klinkenberg in de jaren zeventig nog lang naijlen. In 1956 zelf besloot men het debat met een lichte introspectie, waarin de verwondering over de eigen zwijgzaamheid overheerste. *Parool*-journalist L. Metzemaekers bekritiseerde in het oktobernummer van het vakblad *De Journalist* het overdreven angstige en ‘onverantwoordelijk zwijgzame’ gedrag van het FNJ-bestuur en de sectie hoofdredacteurs; dat leidde tot onduidelijkheid bij het publiek over wat er nu precies aan de hand was. ‘De uniformiteit wekte de indruk’, aldus Metzemaekers, ‘dat we in Nederland met een geleide pers à la Rusland te doen hadden.’³⁰ In zoverre kan de Soestdijk-affaire wellicht gezien worden als typerend voor de opvattingen van het merendeel van de Nederlandse pers, maar toch ook als een moment van bewustwording dat een meer zelfbewuste en kritische houding noodzakelijk was om het vertrouwen van het publiek in eerlijke en open voorlichting vast te kunnen houden.

Royalty-nieuws in de dynamische mediacultuur

NRC Handelsblad-journalist H.J.A. Hofland opende in 1972 opnieuw de aanval op de lakeihoofdredacteurs van de jaren vijftig om hun al te onderdanige gedrag. Hij maakte van de Hofmans-affaire het zinnebeeld van ouderwets en onwenselijk journalistiek gedrag.³¹ Zoals de Watergate-affaire het morele ijkpunt werd voor de kritische journalistiek in de vs, zo werd de Hofmans-affaire het mythische ijkpunt voor een soortgelijke generatie journalisten in Nederland. Nooit meer de onderdanigheid van ‘Hofmans 1956’ dreunde als een mantra in de hoofden van de journalisten die de journalistiek zagen als een autonome macht die misstanden diende te onthullen en autoriteiten kritisch diende te volgen. Dat er door die taakuitoefening wellicht een gevaar voor de constitutionele monarchie kon ontstaan, was een aanvaardbare consequentie.³²

De opkomst van de kritische journalistiek in een cultureel klimaat waarin de harde confrontatie eerder als een deugd dan onfatsoenlijk werd beschouwd leidde echter niet tot een vloed aan koningshuisverslaggevers, die de ene onthulling op de andere stapelden. Integendeel. Bij de Nederlandse kranten en omroepen opereerde slechts een handvol journalisten die het koningshuis als een vast onderdeel van hun portefeuille hadden. De meesten van hen schreven vanuit een sterk staatsrechtelijke invalshoek en dat betekende een voortdurend besef dat eventueel gevoelige uitspraken van de koningin altijd met de ministeriële verantwoordelijkheid zouden worden afgedekt. Op dit vlak bestond dan ook een ongeschreven code om de koningin slechts in de indirecte rede en nooit letterlijk te citeren.³³

Maar daar had een nieuw fenomeen in de Nederlandse pers lak aan. In februari 1974 lanceerde het persconcern VNU het weekblad *Story*, dat beoogde 'alles te vertellen' en daarom het eerste nummer opende met het dragende artikel 'Prins Willem op school een deugniet'. Een jaar later opende concurrent *Weekend* met een verhaal over prinses Margriet. In 1977 probeerde *De Telegraaf* haar dagbladpagina *Privé* ook uit op de weekbladenmarkt. Met ongekend succes. In 1983 lag de gezamenlijke oplage van dergelijke bladen (al snel roddelbladen genoemd) in Nederland op 1,3 miljoen exemplaren. Met meer dan gewone interesse zochten en publiceerden deze bladen nieuwtjes rond bekende persoonlijkheden. En dat ging verder dan de aloude interesse voor officiële nieuwtjes rond huwelijk, geboorte, verjaardagen en dood. De artikelen droegen doorgaans een uiterst speculatief karakter, doordat ze waren gebaseerd op geruchten, oppervlakkige waarnemingen, veel verbeelding en wishful thinking. De stijl kenmerkte zich door uiterst eenvoudig taalgebruik en grote uitbundigheid in een vormgeving met vele illustraties.

Wat de bladen ook onderscheidde van de reguliere pers was een onvoorwaardelijke keuze voor privénieuws, een nieuwsoort die indien het ging om leden van een koninklijk huis, doorgaans 'royaltynieuws' werd genoemd. Assertieve achtervolging van vorstelijke personen behoorde tot het standaard gedragsrepertoire van royaltyjournalisten; hun speculatieve publicaties leidden soms tot enorme fricties met de beschreven personen in kwestie.³⁴ Elke verwijzing naar een maatschappelijke of politieke context ontbrak. Vandaar dat de wereld die de roddelpers opriep werd vergeleken met een droomwereld, die elk verband met de harde werkelijkheid leek te willen ontkennen.³⁵ Vorstelijke personen werden erin geportretteerd als succesvolle mensen die toch ook getroffen konden worden door de verdrietige kanten van het 'gewone' leven, zoals ziekte, ruzie, scheiding en stuklopende relaties. Dat waren juist de zaken waarvoor de reguliere pers traditioneel geen belangstelling toonde, overigens tot grote verontwaardiging van de roddelbladjournalisten. 'Men vond zich zeker te deftig voor dit soort nieuws', schreef Henk van der Meyden nadat zijn blad *Privé* in 1989 een primeur over een relatie van kroonprins Willem-Alexander had gepubliceerd die door vrijwel geen enkel dagblad was opgepikt. '...of was het

Het Oranjehuis in de jaren vijftig. Ze van links prinses Marijke (vanaf 1963: Christina)

gewoon kortzichtigheid en te weinig gevoel voor echt menselijk nieuws dat de Nederlandse pers, met uitzondering van *De Telegraaf*, zo vaak toont...'³⁶

Weinig gevoel voor 'echt menselijk nieuws' werd in de reguliere media van de jaren tachtig en negentig steeds meer als een gemis ervaren. Het wegvallen van de ideologische lading van Koude Oorlog en verzuiling bracht de journalistiek in een heroriëntatieproces. De marktwerking werd een bepalende factor bij inhoudelijke keuzes. Vooral bij de televisie deed zich dat gelden na de introductie van commerciële televisie in 1989. De commerciële omroepen introduceerden in Nederland nog onbekende vormen van televisie en zetten daarmee een concurrentieslag in gang om de meest aansprekende televisievorm. Kernelement daarin was de menselijke emotie. De voorkeur van televisie voor het emotioneel-persoonlijke, het direct-spontane, het eenduidige en het visueel-spectaculaire verhaal zette de schriftuurlijke journalistiek met haar traditie van feiten, hoor en wederhoor en zorgvuldig gecomponeerde en overdachte verhalen op allerlei terreinen onder druk. Dergelijke genres verdwenen naar de marge van opiniebladen en weekendkaternen of vloeiden samen met meer verstrooiende journalistieke vormen tot iets dat in de jaren tachtig *infotainment* werd genoemd.

Bij de sterk toenemende journalistieke concurrentie in een maatschappij waarin emotionele ervaringsverhalen van individueel handelende, bij voorkeur succesvolle mensen een belangrijker rol spelen, steeg de interesse voor nieuws rond het koninklijke huis. Die interesse was vanouds al groot in de roddelpers. In 1993 besteedden deze weekbladen gemiddeld 10% van hun redactionele pagina's aan royaltynieuws, waarbij *Weekend* zich met 15,6% extra onderscheidde.³⁷ Opvallend was daarbij overigens dat dit nieuws voornamelijk betrekking had op de vorstenhuizen in Engeland en Monaco; pas op een derde plaats kwam het

nieuws over de Oranjes. De Nederlandse monarchie was, ook in de ogen van buitenlandse koningshuisvolgers, weliswaar modern, maar daardoor ook flets en saai. Het beeld van Beatrix dat Engelse mediaonderzoekers aantreffen in de Nederlandse pers van de jaren negentig karakteriseerden ze als 'vastbesloten', 'ijzeren wil' en 'koppig'.³⁸

De Nederlandse dagbladen, met uitzondering van *De Telegraaf*, besteedden begin jaren negentig nog weinig aandacht aan het koninklijk huis. In het eerste halfjaar van 1993 was slechts 0,24% van de redactionele ruimte van *de Volkskrant* gewijd aan royaltyonderwerpen; minder dan de helft daarvan had betrekking op Oranje. Daarmee stond *de Volkskrant* onder aan de lijst, waarvan de top werd gevormd door het *Algemeen Dagblad* (0,54%) en *De Telegraaf* (0,98%).³⁹ Die relatieve desinteresse sloeg in korte tijd om. In het eerste halfjaar van 2001 was het Oranjehuis goed voor vijf grote openingsartikelen in *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*; bij het *Algemeen Dagblad* en *De Telegraaf* waren dat zelfs negen en elf openingen. Het aantal aan Oranje gewijde columns en hoofdartikelen liep in de tientallen.⁴⁰

Eenzelfde groei van belangstelling voor monarchie was te zien geweest bij de omroep. De publieke omroep had tijdens het monopolie tot 1989 vrijwel alleen bij officiële feesten de Oranjes nieuwswaardig gevonden en daar ad hoc en met gepaste feestelijkheid op gereageerd. De commerciële omroepen doorbraken die beperking. Vooral in de tweede helft van de jaren negentig begonnen zij documentaires en rubrieken te produceren, die vooral de glamourkant van het Oranjehuis belichtten, zoals de roddelpers dat bij de geschreven pers deed.⁴¹ De publieke omroep bleef niet buiten deze toenemende belangstelling. In 1999 stelde de NOS een speciale televisieverslaggever voor het koninklijk huis aan, die al het nieuws rond het Oranjehuis voor de actuele uitzendingen en het JOURNAAL zou gaan verzorgen.

De groei in de royaltyverslaggeving had veel te maken met het op huwbare leeftijd komen van de Oranjeprinsen, maar daarnaast ook met de in het algemeen groeiende mediaconcurrentie om smeug, menselijk, emotioneel nieuws, bij voorkeur rond bekende mensen. In republieken zoals de Verenigde Staten, Frankrijk en Duitsland werd de persoonlijk-emotionele kant van gezagsdragers in toenemende mate interessant voor media; in monarchieën was dat het privégedrag van vorsten, prinsen en prinsessen. In Nederland trokken vooral de partners van kroonprins Willem-Alexander de aandacht, ook van de serieuze pers. Aan de journalistieke aanpak van de kroonprinselijke vriendinnen was zelfs goed af te zien dat de grenzen tussen de populaire en de serieuze pers niet meer zo scherp te trekken waren als voorheen. Uitvoerig onderzoek van de historica Irène Diependaal heeft uitgewezen dat de serieuze pers een sterk toenemende belangstelling ontwikkelde voor de kroonprinselijke vriendinnen. Was de eerste, aan het publiek bekende, vriendin Yolande Adriaansens in 1989 nog vrijwel exclusief voor de roddelpers en *De Telegraaf*, bij de verhouding met tandartsdochter Emily Bremers vanaf januari 1995 schreef ook de serieuze dag-

bladpers driftig mee, zich vooral baserend op anonieme bronnen, geruchten en elkaars speculaties. Ook de roddelbladen werden als een bron gebruikt als dat zo uitkwam.⁴²

Typerend was de introductie in het nieuws van de derde – en naar later bleek definitieve – vriendin van de kroonprins. Máxima Zorreguieta verscheen in augustus 1999 in de publiciteit. *De Volkskrant* had de primeur bij de bekendmaking van de naam van de Argentijnse schone, weliswaar in een verkeerde spelling, maar de opening op de voorpagina werd in journalistieke kring toch ontvangen als een scoop van jewelste. De roddelpers was al weken op de naam aan het jagen, maar het journalistieke netwerk in Argentinië van *Volkskrant*-correspondente Ineke Holtwijk bleek effectiever.⁴³

Dat uitgerekend *de Volkskrant* een primeur had gescoord, was opmerkelijk. De krant was sinds de jaren zestig in progressief vaarwater beland en met een linkse politieke voorkeur leek royaltnieuws niet te sporen. Bij de inhuldiging van Beatrix had de krant op 1 mei 1980 bijvoorbeeld over de plechtigheid geschreven:

‘De ministers, staatssecretarissen, leden van het parlement en andere met gezag beklede lieden figureerden vol overgave in een Sissy-film die de politieke werkelijkheid net zo hard versluisde als de laatste prinsjesdag. Het nieuwe symbool, Beatrix genaamd, is gisteren rondgedragen als een pop. Zij zat in de poppenkast van de Nieuwe Kerk tegenover de werkelijke beslissers in dit land... Een Hollands feest van moe en dochter. Knus.’⁴⁴

En dan negentien jaar later de primeur van wat voorlopig niet meer was dan een speculatief gerucht. Er volgde een stroom kritische berichten en commentaren waarin de wederwaardigheden van de vader van Máxima tijdens de Argentijnse militaire junta van de jaren zeventig de boventoon voerden. Maar *de Volkskrant* bracht in 2001 ook het fotoboek *Máxima on tour* uit waarin vertederende beelden te zien waren van de zestien kennismakingsbezoeken van het toekomstig koninklijk paar in alle delen van het land. In datzelfde jaar publiceerden *Volkskrant*-journalisten een vrolijke ‘inburgeringscursus’ rondom het thema Máxima.⁴⁵ En in 2004 publiceerde de krant in de reeks onderzoeksjournalistische publicaties *Luis in de Pels* een deeltje met portretten van de vijf vrouwen die sinds 1998 met de Oranjezonen waren getrouwd.⁴⁶

Het schandaal Margarita-gate

Een ander voorbeeld van kentering in de serieuze pers leverde het opinie-weekblad *HP/De Tijd*. In 1992 ontstond nog een rel toen het blad een artikel van toneelschrijver Ton Vorstenbosch plaatste over de privé-escapades van de prinsen-gemaal Hendrik, Bernhard en Claus. Het geheel werd door een lezer

omschreven als ‘tien pagina’s dorpsroddel’ en premier Lubbers typeerde het stuk als ‘een samenraapsel van verdichtfels, insinuaties en onzin uit vele jaren roddelpers’. Hoofdredacteur Gerard Driehuis kroop sputterend in zijn schulp door te verklaren dat het koninklijk huis zeker niet behoorde tot de onderwerpen waarmee het weekblad ‘het risico op ontstemming c.q. woede van de lezer’ wenste te lopen. Voorlopig zou het weekblad er dan ook het zwijgen toe doen.⁴⁷

Tien jaar later kwam de verjongde redactie van het in een oplagecrisis belande weekblad in contact met prinses Margarita, dochter van prinses Irene, en haar man Edwin de Roy van Zuydewijn. Het in september 2001 getrouwde paar bracht het spectaculaire nieuws dat het sinds hun huwelijk door de Oranjefamilie ‘structureel tegengewerkt’ en bespioneerd zou zijn. De hoofdredactie, Henk Steenhuis en Gerard Mulder, stond perplex maar zag onmiddellijk grote mogelijkheden. Mulder was een oudgediende inzake onthullingen rond het koningshuis, maar het leek hem toch verstandiger het dossier-Margarita over te doen aan een jonge redacteur. Thieu Vaessen ging in juli 2002 dus hard aan het werk om meer informatie te verkrijgen. Dat bleek vooral te bestaan uit zeer uitvoerige interviews met het verbolgen echtpaar plus een curieuze waaier aan schriftelijk materiaal dat De Roy van Zuydewijn ter beschikking stelde, uiteenlopend van belastingpapieren tot aan zijn in Oxford verdedigde proefschrift. Vaessen was vooral getroffen door de geheimzinnigheid die om het Oranje-huis scheen te hangen: ‘Pas toen ik me ging inlezen, besepte ik over hoeveel verborgen macht de Oranjes beschikten en wat voor prachtige verhalen de familie te bieden had. Alleen al het heerlijke, wilde leven van prins Bernhard. Aan zijn reputatie zouden Margarita en Edwin nog een opzienbarend wapenfeit toevoegen.’⁴⁸

Dat verraadde een primaire belangstelling voor persoonlijke ruzies en kwesties die in de Oranje-familie zouden spelen en op het achterhalen van sappige details was het onderzoek van Vaessen de komende maanden dan ook gericht. Opmerkelijk was dat hij met het Duitse weekblad *Stern* een afspraak maakte over een gezamenlijke publicatie. Hij wilde de verantwoordelijkheid spreiden en de verontwaardiging, die ongetwijfeld zou volgen, niet alleen bij *HP/De Tijd* laten neerdalen. Toen *Stern* zelfstandig besloot om het verhaal van haar correspondent Albert Eikenaar op 13 februari 2003 te publiceren, bracht *HP/De Tijd* het eerste deel van de interviewserie versneld uit onder de kop ‘De prinses is boos’. Deze publicatie van 11 februari leidde vrijwel onmiddellijk tot een golf van publiciteit in alle media. Al op 12 februari had *NOVA* een uitzending van tien minuten gereed waarin de journalist van *De Groene* René Zwaap verklaarde het nieuws ‘shockerend’ te vinden waarna hij samen met presentator Jeroen Pauw speculeerde over politieke consequenties. Op 13 februari was heel Nederland ingelicht over alle details via de pers, radio en televisie en niemand had kunnen ontkomen aan een breed spectrum aan meningen over de zaak.

Wat volgde was een mediahype, waarin geen krant, weekblad of omroep zich afzijdig zou houden bij het melden van geruchten en beweringen over ruzies

en machtsmisbruik in de koninklijke familie.⁴⁹ Geen enkele indruk maakte blijkbaar de verklaring die de RVD op 12 februari afgaf namens de familie van prinses Margarita: 'De familie herkent zich niet in het beeld dat in de artikelen wordt opgeroepen. Uit liefde voor prinses Margarita beperkt de familie zich tot deze reactie.'⁵⁰

Deze, vanuit familiebelang verstandige, beleidslijn zou het Oranje-huis in het media-offensief stug volgehouden, waardoor vrijwel alle media-aandacht was gericht op steeds weer nieuwe, grotendeels minieme, onthullingen van details uit het leven van het bedreigde echtpaar, aangevuld met vele meningen van deskundigen, politici en 'gewone mensen' van de straat. In de eerste vier weken stonden de grootste verhalen vanzelfsprekend in *HP/De Tijd*, dat de oplage in deze weken door losse verkoop zag stijgen van 15.000 naar 80.000. Wilde je gezien of gelezen worden, dan was het zaak niet achterover te zitten maar te scoren met primeurs of exclusieve interviews. Het kwaliteitsactualiteitenprogramma *NOVA* had bijvoorbeeld de televisieprimeur van een gesprek met Margarita zelf. Zenuwachtig beschuldigde zij op dinsdag 4 maart vanuit een kasteel in Toulouse Beatrix en de RVD ervan haar privégesprekken te hebben opgenomen, onder andere via een microfoon die verborgen zou zijn geweest tussen houten muurpanelen in het kantoor van RVD-chef Eef Brouwers. Dat was een uit de lucht gegrepen beschuldiging die blijkbaar toch tot de journalistieke verbeelding sprak, want alle media rapporteerden erover alsof het waar kon zijn. Ingezoomde beelden van een schroef in de desbetreffende wand waren overal te zien en speculatieve meningen werden erover geformuleerd.

Zo hield de publiciteitsdruk dus aan en elke tegenwerping van de autoriteiten was eerder een reden om nog dieper te graven en meer te speculeren. Vaessen beschreef later dat hij het gevoel had een eclatante overwinning te hebben behaald toen premier Balkenende op 5 maart in de Tweede Kamer toegaf dat de BVD de gangen van het echtpaar inderdaad was nagegaan. Het paste in de reguliere procedure om aanstaande leden van het koninklijk huis te screenen, omdat ze toegang kregen tot vertrouwelijke informatie. 'Hij geeft het toe; hij geeft het toe. Dat was het moment!' schreef Vaessen, die daarmee gelijk het hele verhaal van het echtpaar voor waar verklaarde.⁵¹ Blijkbaar was een poel van politiek verderf onder de veelzeggende noemer 'Margarita-gate' onthuld.

Inderdaad kreeg het verhaal rond Margarita vanaf dat moment het voorspelbare verloop dat in de politieke verslaggeving vaker was te zien en dat door de Leidse bestuurskundige Uri Rosenthal is gekenschetst als een 'nieuwscascade'. Eenmaal op gang gekomen door een spectaculaire onthulling, spoelt een golf van eenduidig nieuws door de media – die niet te stuiten is.⁵² Premier Balkenende verklaarde op 9 maart dat alle onderzoeken die de BVD/AIVD naar personen verrichtte voortaan aan hem moesten worden gerapporteerd. Vier dagen later moest hij voor de Tweede Kamer door het stof in een materie die zoveel juridische voetangels en klemmen bevatte dat hij regelmatig door minister van Justitie Donner moest worden gesouffleerd. Hetgeen weer aanleiding was

Prinses Margarita en Edwin de Roy van Zuydewijn.
Bron: Thieu Vaessen, Oranjesbitter, Amsterdam 2003

voor nieuwe verhalen over Balkenende die ‘de regie’ over de zaak kwijt zou zijn. De aanhoudende druk op de verantwoordelijke ministers leidde ook tot steeds potsierlijker optredens van het echtpaar en hun advocaat Peter Nicolaï in de media. Nicolaï zag in de aanhoudende publiciteit vanzelfsprekend een gouden middel om een riante schadevergoeding te eisen; live bij de RTL-talkshow *BAREND EN VAN DORP* noemde hij het absurde bedrag van vijftig miljoen zelfs ‘een fooi’.⁵³

Een diepte- dan wel hoogtepunt in de publiciteit werd evenwel pas bereikt toen interviewer Frits Barend eind juni 2003 het echtpaar exclusief voor een ingelaste uitzending op RTL-4 confronteerde met een speculatie van *De Telegraaf* dat een scheiding aanstaande was. Gezeten op een eenvoudig bankje demonstreerde het paar hoe een door de televisie opgehitste liefdeskus (door Margarita tot ‘een klein knuffeltje’ bestempeld) eruit zou moeten zien.⁵⁴ Een paar dagen later dwong NOVA De Roy van Zuydewijn alle geruchten over een aanstaande scheiding te ontzenuwen.

De politiek had toen al het verlangde plengoffer gebracht in de vorm van een toezegging dat het Kabinet van de Koningin niet meer zelfstandig of via de AIVD informatie mocht inwinnen over personen, ook al zouden die aan het koningshuis zijn of worden gerelateerd. Daarmee verliep de zaak in politieke zin, maar met name de capriolen van De Roy van Zuydewijn bleven af en toe gemeld worden. NOVA zou uiteindelijk tot eind 2006 in meer dan zestig uitzendingen aandacht aan de kwestie besteden; *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant* kwamen ieder op meer dan 150 artikelen.⁵⁵ Vooral de commerciële omroep bleef veel aandacht geven, maar het kostte steeds meer moeite om nog nieuwe invalshoeken te bedenken. Zelfs *BAREND EN VAN DORP* stuitte daarbij op de ethische grenzen van het journalistiek aanvaardbare toen De Roy van Zuydewijn in april 2006 een bandopname aanbood van een gesprek dat Margarita had gehad met koningin Beatrix. Omdat het gesprek zonder toestemming van Beatrix was opgenomen en de inmiddels met De Roy van Zuydewijn gebrouilleerd geraakte Margarita de band via de rechter teruggeiste, besloot het RTL-programma de band niet uit te zenden. Dat RTL de teksten ervan vervolgens in de uitzending liet voorlezen door acteurs getuigde van de enorme gretigheid om de privé sfeer van Beatrix binnen te dringen. Op dit vlak leek nauwelijks meer een fatsoensregel te bestaan.

Het echtpaar leefde toen inderdaad al gescheiden (naar later bleek al sinds augustus 2004) en Margarita keerde terug in de schoot van de koninklijke familie. De koningin had al die tijd uit principe gezwegen (‘op pure privé zaken gaan

Het echtpaar leefde toen inderdaad al gescheiden (naar later bleek al sinds augustus 2004) en Margarita keerde terug in de schoot van de koninklijke familie. De koningin had al die tijd uit principe gezwegen (‘op pure privé zaken gaan

wij niet in') en 'uit liefde voor prinses Margarita'. Die liefde bleek inderdaad groter dan het ego van Edwin de Roy van Zuydewijn.

Een schandaalcultuur

Van de terughoudendheid inzake privékwesities rond het koningshuis die in de jaren vijftig te dominant was geweest, was aan het begin van de eenentwintigste eeuw niets meer over. Maar waar die terughoudendheid bij de affaire-Hofmans leidde tot het vrijwel verzwijgen van belangrijke staatkundige consequenties – wat als een nalaten van de in die tijd ook door journalisten zelf geformuleerde primaire journalistiek taak kan worden gezien – zo bliezen de media in de affaire-Margarita die consequenties juist tot angstaanjagende proporties op. Alle media zaten vanaf de eerste onthullingen in *HP/De Tijd* bovenop een verhaal dat was gebaseerd op de eenzijdige interpretatie van twee betrokkenen. Bij de onmogelijkheid om wederhoor te krijgen ging dat verhaal een geheel eigen leven leiden en werd het uitgebouwd met vooral details rond het gedrag van de Oranjefamilie. De meer serieuze media focusten op de verantwoordelijkheden en het mogelijk falen van het kabinet, want via het onschendbare staatshoofd kon de kritische benadering van de politiek gemakkelijker leiden tot politieke consequenties dan via een kritische benadering van de politiek-inhoudelijke problematiek.⁵⁶

Vervolgens ontspoon zich het bekende patroon van media die elk probeerden op basis van hetzelfde interpretatiekader zo exclusief mogelijke verhalen te brengen. Dat dominante kader luidde in kort bestek: het Oranjehuis heeft onder de strakke leiding van Beatrix doelbewust de politieke macht misbruikt om de koningin in staat te stellen als een strenge mater familias een ongeschikte huwelijkskandidaat voor een lid van de familie buiten de deur te werken; de politiek heeft daarbij zitten slapen en daardoor gefaald. Omdat nieuwe deelverhalen in de sfeer van de keihard aantoonbare feiten moeizaam te vinden waren zocht men het massaal in de privé sfeer. De huwelijksperikelen van Margarita en Edwin, het merkwaardig assertieve gedrag van de laatste, het geruzie met advocaten en de op de spits gedreven verhouding van het paar tot Beatrix werden nieuws, terwijl aan die feiten als zodanig toch geen enkele politieke betekenis kon worden gehecht. Ook serieuze kwaliteitsmedia zoals *de Volkskrant*, *Nrc Handelsblad*, het *NOS-JOURNAAL* en *NOVA* brachten zo dus regelmatig nieuws dat nauwelijks boven het speculeren over privékwesities uitsteeg. Waarbij gezegd moet worden dat ook politici, staatsrechtgeleerden, historici, sociologen en andere wetenschappers aan dergelijke, sterk op opinievorming gerichte, berichtgeving meewerkten. Tussen de jaren vijftig van de twintigste eeuw en het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw was dus niet alleen sprake van een sterk toenemende acceptatie van de normen van de schandaalpers in de journalistieke cultuur, maar van een groei van een schandaalgerichte politieke cultuur.

Noten

- 1 H.J.A. Hofland, 'Waar moet het heen?', in: *Podium*, april/mei 1964, p. 371.
- 2 James Lull & Stephen Hinerman, *Media scandals. Morality and Desire in the Popular Culture Marketplace*, Cambridge UK 1997.
- 3 W. Joseph Campbell, *Yellow Journalism. Puncturing the Myths, Defining the Legacies*, Westport 2003.
- 4 Voor het eerst uitvoerig in stukken van Vrij Nederland: Hugo Arlman & Gerard Mulder, *Van de prins geen kwaad. Prins Hendrik en andere dossiers van Oranje*, Alphen aan den Rijn 1982.
- 5 Peter Vasterman, *Mediahype*, Amsterdam 2004.
- 6 Zie daarvoor uitvoerig Huub Wijfjes, 'De sloop van het laatste bastion. Journalistiek en het Koninklijk Huis tijdens Beatrix', in: C.A. Tamse (red.), *De stijl van Beatrix. Mythe en werkelijkheid van de constitutionele monarchie*, Amsterdam 2005.
- 7 Marja Wagenaar, *Rijksvoorlichtingsdienst. Geheimhouden, toedekken, openbaren*, Den Haag 1997, p. 140-141.
- 8 *IPI Survey Government Pressures on the Press*, Zürich 1955.
- 9 Over de Soestdijk-affaire biedt het meest complete en uitgewogen overzicht: Hans Daalder, *Drees en Soestdijk. De zaak-Hofmans en andere crises 1948-1958*, Amsterdam 2006, en: Lambert J. Giebels, *De Greet Hofmans-affaire. Hoe de Nederlandse monarchie bijna ten onder ging*, Amsterdam 2007, dit laatste helaas niet geannoteerd. De meest recente analyse van de houding van de Nederlandse pers in de huwelijks crisis op paleis Soestdijk is: Huub Wijfjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000. Beroep, cultuur en organisatie*, Amsterdam 2004, p. 298-306.
- 10 Over deze kwestie zie uitvoerig: Daalder, *Drees en Soestdijk*, p. 40-51.
- 11 'A queer country', *Het Parool*, 26 april 1952.
- 12 Zeer uitvoerig over de journalistieke cultuur in deze jaren: Wijfjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, p. 260-268
- 13 Daalder, *Drees en Soestdijk*, p. 57-63.
- 14 Over hem: Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, p. 22-24.
- 15 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, p. 139-146.
- 16 Geciteerd in: Wagenaar, *Rijksvoorlichtingsdienst*, p. 144.
- 17 Aldus het overtuigende betoog van Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*.
- 18 Daarvan had Bernhard uitvoerig melding gemaakt tijdens een informele ontmoeting met de Amsterdamse pers in september 1953; Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 301.
- 19 Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 304.
- 20 De meest schreeuwende voorbeelden: 'Royal crisis over a faith healer. Bernhard to Juliana: she must quit the palace', *Daily Mirror*, 13 juni 1956; 'Ein Schatten über Hollands Thron', *Bildzeitung*, 15 juni 1956; 'Rumour Rules in Holland', *News of the World*, 17 juni 1956.
- 21 H.J.A. Hofland, *Tegels lichten of ware verhalen over autoriteiten in het land van de voldongen feiten*, Amsterdam 1972, p. 117-118.
- 22 H.A. Lunshof, 'De twee figuren achter het gerucht' en 'Het leven van mj. Greet Hofmans', *Elseviers Weekblad*, 23 juni 1956.
- 23 Ook in zijn autobiografie wordt de bron niet onthuld. Claus Jacobi, *Freunde, Fremde, Feinde*, Ulstein 1991.
- 24 W. van Apeldoorn aan Wim Klinkenberg, 24 juli 1956, archief Klinkenberg 182, 115G Amsterdam.
- 25 't Moet ergeren...wil het beteren. Een bloemlezing uit het werk van de journalist Wim Klinkenberg, Amsterdam 1994, p. 11-14. Zijn visie is ook terug te vinden in: Wim Klinkenberg, *Prins Bernhard, een politieke biografie*, Amsterdam 1979.
- 26 'Plot to banish queen Juliana', *Sunday Pictorial*, 14 oktober 1956.
- 27 'Het rumoer rond Soestdijk', *de Volkskrant*, 15 oktober 1956; 'Verwijdering gewenst van een onverantwoordelijk raadsman', *Haarlems Dagblad*, 17 oktober 1956; 'Zijn de bronnen nu gevonden?', *Limburgs Dagblad*, 18 oktober 1956; 'Weg uit de mist', *Utrechts Nieuwsblad*, 18 oktober 1956.

- 28 Uitvoerig daarover: W.H. Weenink, *Johan Willem Beyen 1897-1976. Bankier van de wereld. Bouwer van Europa*, Amsterdam 2005.
- 29 Wijffes, *Journalistiek in Nederland*, p. 279-281.
- 30 L. Metzemaekers, 'Nederlandse pers faalde', *De Journalist*, oktober 1956, p. 26.
- 31 Hofland, *Tegels lichten*, p. 106-127.
- 32 Uitvoerig over de opkomst van de kritische journalistiek: Wijffes, *Journalistiek in Nederland*, p. 335-346.
- 33 Harry van Wijnen, *De pers en het geheim van het Noordeinde*, Amsterdam 1997; Wagenaar, *Rijksvoorlichtingsdienst*, p. 220-223.
- 34 Over de achtervolging van de monarchie door de media zie: D. Keay, *Royal Pursuit. The media and the monarchy in conflict and compromise*, New York 1984; S.J. Taylor, *Shock! Horror! The tabloids in action*, London 1991.
- 35 Over het karakter van de roddelpers zie uitvoerig: S.E. Bird, *For enquiring minds. A cultural study of supermarket tabloids*, Knoxville 1992, en Daniel Cohen, *Yellow Journalism. Journalism, sensationalism and gossip in the media*, Brookfield 2000.
- 36 Geciteerd in: L. Brunt, 'Privé. Koningshuis en pers in Nederland' in: K. Bruin & K. Verrips (red.), *Door het volk gedragen. Koningschap en samenleving*, Groningen 1989, p. 199.
- 37 Jan van de Plasse, 'Royalty in de pers II', *De Journalist*, 10 september 1993, p. 26.
- 38 N. Blain & H. O'Donnell, *Media, Monarchy and Power. The postmodern culture in Europe*, Bristol 2003, p. 147-157.
- 39 Jan van de Plasse, 'Royalty in de pers II', *De Journalist*, 10 september 1993, p. 25.
- 40 Jan van de Plasse, 'Royalty scoort hoog', *De Journalist*, 17 augustus 2001, p. 9.
- 41 Milou van Rossum, 'Peter van der Vorst: de prins heeft geen zin in mij', *de Volkskrant Magazine*, 1 februari 2003, p. 9-11
- 42 Irène Diependaal, *Emily! De koninklijke verloving die niet doorging. Een leerzame ervaring*, Amsterdam 1999.
- 43 Diependaal, *Emily!*, p. 206 e.v.
- 44 'Elite onverstoortbaar. Sirenes hoorbaar in Nieuwe Kerk', *de Volkskrant*, 1 mei 1980. Geciteerd in: Jan van de Plasse, 'Royalty in de pers I', *De Journalist*, 20 augustus 1993, p. 17.
- 45 F. Lueb & R. Rutting, *Máxima on tour*, Utrecht 2001; I. Holtwijk, R. Janssen & J. van der Putten, *Argentinië. Het land van Máxima*, Amsterdam 2001. Janssen was journalist bij *NRC Handelsblad*.
- 46 J. Hoedeman & R. Meijer, *Vrouwen van Oranje. De Nieuwe prinsessen en de monarchie*, Amsterdam 2004.
- 47 Ton Vorstenbosch, 'Schoonzonen van Oranje', *HP/De Tijd*, 6 november 1992, p. 30-44. Ingezonden brieven en het artikel van Driehuis in *HP/De Tijd*, 13 en 20 november 1992.
- 48 De artikelen uit *HP/De Tijd* en een reconstructie van de affaire in: Thieu Vaessen, *Oranjabitter. Het verhaal van prinses Margarita en Edwin de Roy van Zuydewijn*, Amsterdam 2003.
- 49 Vaessen, *Oranjabitter*, p. 15.
- 50 'Familieruzie in Oranjehuis', *NRC Handelsblad*, 13 februari 2003.
- 51 Vaessen, *Oranjabitter*, p. 25.
- 52 Uri Rosenthal, 'De nieuwscascade', in: Michiel Zonneveld & Bas Soetenhorst, *Afrekenen met Peper. Een spannende en onthullende reconstructie van de affaire*, Amsterdam 2001, p. 135-152.
- 53 'Paar vindt 50 miljoen van Oranjes "een fooi"', *de Volkskrant*, 15 maart 2003.
- 54 'Geen breuken in onze diepe liefdesband', *Het Parool*, 26 juni 2003; 'Den Haag hoopt verlost te zijn van Edwin', *de Volkskrant*, 27 juni 2003.
- 55 Tellingen krantenbank LexisNexis en het archief in www.novativ.nl
- 56 Over dat aspect zie uitvoerig: Wijffes, 'De sloop van het laatste bastion'.